

Unes consideracions sobre les representacions nacionals dels setges

BORJA VILALLONGA > TEXT

La polivalència del mot *mite* pot causar una certa confusió al lector. Ací hom no parla d'un mite en el sentit grecoromà del terme; tampoc n'emprarà l'accepció que indica una manipulació o idea falsa o falsificada. El mite és el producte eixit de la inserció de valors –moral, ideologia, intencionalitat política– dins la imatge que els actors del mateix fet històric i les generacions següents tenen de l'esdeveniment. És, fent servir la definició de l'historiador francès Roger Chartier, una representació de la realitat que suplanta la mateixa realitat, i que es converteix en realitat i guia en la lectura d'aquell tros d'història.

>> *Els soldadets de plom que il·lustren aquest dossier pertanyen a la col·lecció privada de Josep Carrerach.*

>> *A la dreta, El setge de Girona de 1809, oli de Ramon Martí Alsina (c. 1865).*

De cap manera cal considerar la representació com una mena de manipulació. La manipulació és un concepte desafortunat, que implica una malícia, una falsificació volguda. En la mesura que és un concepte extret del món de la racionalitat, obvia les emocions i no pot concebre un mite involuntari, creat per l'autèntica creença dels seus articuladors en aquella realitat que, verament, és una representació. Al mite dels setges de Girona caldria afegir-hi un adjectiu, una qualitat que és inherent a la mateixa natura del fet històric. Aquesta qualitat és la de nacional. El mite dels setges és nacional. Al llarg dels dos-cents anys d'existència del mite, la major part del temps la nació de referència ha estat l'espanyola. En tant que fet històric dins el gran fet històric –i mite nacional alho-

ra– de la guerra de la Independència, la seva adscripció espanyola i espanyolista –al nacionalisme espanyol, per ésser més correctes– ha estat dominant. Hi hagué, certament, un intent frustrat per part del nacionalisme català durant la II República Espanyola de convertir el mite nacional espanyol dels setges en mite nacional català. Carles Rahola en fou l'artífex. Rahola no es distingí de la resta d'historiadors dels setges i provà de construir-ne una representació catalanista, que la victòria del bàndol rebel de la Guerra Civil Espanyola estroncà. En el fons, la natura del fet històric dels setges propicia que sigui patrimoni d'alguna ideologia transversal, això és, d'algun nacionalisme. Com que fou un procés històric dins la guerra de la Independència, és molt més natural –però no pas obvi– que la nació de referència de la representació sigui Espanya. Verament, la lluita dels gironins ajuda a definir la defensa de la ciutat com una defensa de la independència de la nació espanyola.

La idea de la representació nacional

El fet històric dels setges de Girona es trobava abocat a convertir-se en un lloc de memòria de la nació espanyola en plena conformació contemporània, o, com hom asseverava adés, en una representació nacional espanyola o mite nacional. L'estudi del mite nacional dels setges és la tasca principal de la història cultural de la política, en una línia historiogràfica de construcció nacional, és a dir, de la concepció i la noció de la nació construïda al llarg del

>> *Al·legoria de Jaume Pahissa (1883).*

temps, amb un impuls decisiu en el nacionalisme espanyol a la guerra de la Independència. Fou el nacionalisme espanyol dels actors de la guerra el que empenyé a assumir la lluita patriòtica dels gironins. Aquesta fou la percepció de la realitat durant i després del setge de 1809. Per a la construcció del mite ben poc importen les autèntiques motivacions gironines per a la lluita; en l'èpica popular de l'heroisme dels líders de la defensa, el bàndol patriota en la guerra de la Independència concebí la primera idea molt primigènia de representació dels setges. Si bé hi hagué aportacions

El mite dels setges és nacional. Dels dos-cents anys del mite, la major part del temps la nació de referència ha estat l'espanyola

d'altres ideologies, la interpretació principal fou la liberal, que entroncava amb un discurs històric liberal i nacional alhora. Semblantment, algunes iniciatives particulars, com la del militar Francesc Satué, ajudant de camp d'Álvarez de Castro, donaren molta publicitat a la figura del *León de Gerona* i al seu suposat enverinament al castell de Sant Ferran de Figueres. Per descomptat, aquella primera representació nacional dels setges no fou, ni molt menys, la definitiva. Les representacions són cànons epistemològics de memòria/història ben dinàmics i canviants. Es lliguen, d'una banda, a les generacions –que marquen els períodes curts en la història–, i d'una altra, a les xarxes epistemològiques, això és, la capacitat de coneixement que tenen les dites generacions. Aquests dos factors provoquen canvis interpretatius lligats a les valors, les ideologies dominants, etc. Així, la primera articulació del mite dels setges de Girona fou liberal, sense que aquesta lectura liberal sortís dels paràmetres de «llibertat» i «patriotisme». Un bon exemple d'aquests discurs amb una elaboració bàsica fóra la *Historia del levantamiento, guerra y revolución de España* del comte de Toreno, historiador liberal per excel·lència de la guerra de la Independència.

La llarga durada de la generació de 1808 –la dels actors de la guerra– portà a un predomini durant decennis del mite liberal dels setges. Naturalment, s'anà enriquint amb el temps amb els elements que hi aportaven els distints àmbits: el local –Girona–, el regional –Catalunya– i el nacional –Espanya–. Fins al decenni de 1860 no es pot percebre un lleuger canvi en la manera de pensar els setges de Girona. D'una banda, hom troba l'eclosió del que Stéphane Michonneau ha anomenat el *liberalprovincialisme* català de la Renaixença. Verament, alguns autors de la Renaixença –amb menor o major fortuna–, com Adolf Blanch, Víctor Balaguer, Lluís Cutchet o el tardà i ambivalent Antoni de Bofarull, feren les principals aportacions historiogràfiques catalanes –però no pas catalanistes, ans profundament espanyolistes– a la guerra de la Independència i, concretament, als setges de Girona. La inserció de la lluita per una doble identitat fou la principal innovació. Hi havia la lluita per Catalunya, la identitat petita, indissociable de la nació espanyola, la gran identitat.

D'altra banda, hom troba el canvi interpretatiu que començà a afaiçonar-se a la fi del període isabelí. La barreja del pensament neocatòlic espanyol –ben representat per Balmes i Donoso Cortés– amb el liberalisme moderat o conservador creà el nacionalcatolicisme, tal com ha teoritzat el princi-

AJUNTAMENT DE GIRONA / MUSEU D'HISTÒRIA DE LA CIUTAT

pal especialista en la construcció de la nació espanyola, José Álvarez Junco. El nacionalcatolicisme fou el pilar ideològic del règim de la Restauració. Després de la gran pugna ideològica del Sexenni Democràtic, la victòria d'un liberalisme conservador, nacionalista i catòlic confirmà el rumb emprès durant el decenni de 1860. La generació políticament fragmentada de 1868 oferí els mecanismes idonis per a la concepció d'una nova versió del mite nacional dels setges. Ensenms amb la irrupció a la historiografia del positivisme, l'academicisme historiogràfic de la Restauració es trobà en condicions de bastir els fonaments del cànon d'un nou mite nacional: el conservador i nacionalcatòlic. En aquesta gran tasca van sobresortir tres figures: a l'àmbit local gironí, Emili Grahit; a l'àmbit regional català, Antoni de Bofarull, un autor de transició, i a l'àmbit nacional espanyol, José Gómez de Arteche. El brigadier Gómez de Arteche fou l'encarregat d'ençà el 1862 d'elaborar una nova història de la guerra de la Independència, que hi incorporava la majoria d'elements del nou cànon interpretatiu nacionalcatòlic. Aquesta versió del mite incidia molt en la lluita nacional popular i unia en un sol cos la defensa militar i la defensa popular. Igualment, incloïa la moral i les valors catòliques en aquesta lluita naci-

onal i elaborava un fil de continuïtat de les essències nacionals, des de Sagunt i Numància fins a Saragossa i Girona, que representava la culminació de les virtuts i el caràcter espanyols. Finalment, l'ús del positivisme, la presentació sistemàtica de les fonts primàries i bibliogràfiques i l'anàlisi aparentment desapassionada i objectiva dels esdeveniments revestia aquesta nova història d'una superioritat –ben intencionada– que s'afermava constantment enfront de la *Historia* del comte de Toreno, el principal referent fins aleshores.

Amb el marc teòric de Gómez de Arteche s'obrí la possibilitat de confegir la interpretació nacionalcatòlica del mite nacional dels setges. Aquest exercici s'acompanyà d'una autèntica eclosió a tots els camps de les arts de produccions sobre els setges: poesia, tea-

>> El Gran Dia de Girona, en un oli del s. XIX.

Durant els primers decennis de la Restauració, i fins al centenari dels setges el 1908 i el 1909, el mite nacional visqué la seva consolidació

>> *Oració fúnebre de Francesc Satué (1816).*

tre, música, pintura, escultura i, sobretot, literatura. L'eclosió literària fou la primera a arribar: el 1874 Benito Pérez Galdós publicava *Gerona*, un dels seus *Episodios nacionales*. Fou el gran monument artístic al setge de 1809. Hom hi pot trobar mantes interpretacions: la que més es difongué, inserida en una lectura nacionalcatòlica heroica, o la que romangué oculta llarg temps, liberal i humanista. Durant els primers dècennis de la Restauració, i fins al centenari dels setges el 1908 i el 1909, el mite nacional visqué la seva consolidació. Les diferents produccions culturals o artístiques fixaren el cànon i el clogueren. A l'àmbit local la generació de 1868 s'organitzà: ini-

ciaren els *certámenes literarios*, fundaren la *Revista de Gerona* i foren els principals apologetes de la versió conservadora del mite. Emili Grahit o Enric Claudi Girbal, en tant que representants del nacionalcatolicisme gironí, representaren l'esperit d'aquella generació, fortament espanyolista. Les celebracions del primer centenari havien de suposar la culminació, el moment esperat per aquella generació. Això no obstant, el 1909 les úniques institucions que prengueren la iniciativa a Girona d'organitzar i pagar les commemoracions foren les militars. Així l'Exèrcit, pilar essencial de la nació, exercí el seu paper de garant de la història nacional. L'actuació decidida d'algunes personalitats militars salvà el centenari, per tal com el Govern central solament havia ajudat econòmicament la ciutat de Saragossa, les forces catalanistes actuaren en contra de la commemoració i l'Ajuntament de Girona, fidel a la seva tradició, no disposava del capital necessari. A més, la generació de 1868 expirava i els seus fills en prenién el relleu. Aquella nova generació –que hom pot anomenar de 1909– representava l'antagonisme més extrem respecte de la del 1868. Republicans, antimilitaristes i en un procés de catalanització accentuada, rebutjaren les commemoracions i tot el mite nacional dels setges. Noms com Prudenci Bertrana, Miquel de Palol o el primer Carles Rahola nodrien aque-

lla generació de 1909, que emprengué amb el seu atac visceral contra Álvarez de Castro una primera desconstrucció del mite nacional, fatalment associat amb una única interpretació ideològica, la conservadora nacionalcatòlica.

Amb tot, un d'aquells gironins de 1909 abandonà l'exercici fútil de la desconstrucció. Carles Rahola, anys més tard d'haver defensat amb fervor el pamflet de Diego Ruiz i Prudenci Bertrana contra Álvarez de Castro, ideà una nova versió del mite dels setges. Retornà a la versió liberal que alguns republicans catalans i espanyols havien servat durant els anys de predomini nacionalcatòlic. Tanmateix, hi féu un canvi: substituï la nació de referència, Espanya, per Catalunya. Adscribí el mite nacional a una altra identitat, a una altra nació. Durant la II República Espanyola Rahola fou molt actiu en aquesta via, tal com es palesa en els seus estudis sobre la Girona napoleònica. Fins i tot rebé el suport de les noves autoritats republicanes municipals a Girona, que beneïren la transformació catalanista del mite. A la fi, tal com hom ha dit adés, la victòria del bàndol rebel de la Guerra Civil comportà l'extinció de l'intent catalanista del mite nacional dels setges. I Carles Rahola morí afusellat. Aquest abrupte i violent desenllaç no solament suposà la fi del mite liberal catalanista dels setges, sinó que a Espanya s'anihilà tota possibilitat de subsistència del mite liberal espanyolista de la guerra de la Independència que, amb ambigüitats, la República havia més o menys potenciat a despit del mite nacionalcatòlic.

L'estudi del mite avui

Més enllà de 1939 la ressenya de l'existència del mite nacional dels setges és el relat d'un declivi progressiu. El nou Estat retornà al cànon nacionalcatòlic de la Restauració, amb alguns afegitons desafortunats. Tant a nivell local com a nivell nacional, el mite dels setges i de la guerra de la Independència perdé força. Es mantingueren polítiques commemoratives segons els paràmetres d'antany, però aquell règim no fou capaç d'ampliar el cos teòric i interpretatiu del mite; s'encajà en el model perfecte de la Restauració. A Catalunya, l'existència d'un nacionalisme català que, amb molta lentitud i obstacles, s'obria pas entre les consciències, determinà el futur del mite, mortalment associat a la dictadura franquista i a un nacionalisme espanyol rebutjat per tots els fronts ideològics de l'oposició democràtica. A Catalunya i a Girona no era possible la construcció d'un mite nacional català; a Espanya el mite nacional dels setges, en tant que part formativa del mite de la guerra de la Independència, necessitava la seva estada al purgatori. Vera-

Carles Rahola retornà al mite liberal dels setges i l'adscrigué al catalanisme

ment, la declinant pervivència del mite nacional després del 150è aniversari dels setges, el 1959, menà a la seva expiració definitiva amb l'arribada del primer ajuntament democràtic i l'esclat del nacionalisme català. El mite nacional havia mort. Per sempre?

El present dossier de la *Revista de Girona* ha volgut reunir diversos especialistes en el mite nacional dels setges, un dels quals fou, d'altra banda, un testimoni d'excepció de la mort del mite nacional. Obre el dossier el catedràtic de la Universitat Autònoma de Barcelona Ricardo García Cárcel. En el seu article convida el lector a tot un seguit de qüestions i reflexions sobre el fet històric i el mite dels setges de Girona en comparació i contrastació amb els de Saragossa. Amb les diferències i similituds que ofereix, hom pot adscriure el fet històric i el mite dels setges de Girona en un moviment concret. Després d'aquest preliminar a la problemàtica, hom pot encarar el coneixement de la problemàtica en si, això és, el desplegament del mite nacional dels setges a l'àmbit local gironí durant els dos-cents anys de la seva existència, d'ençà del seu inici fins avui. De la mà del *maître de conférences* de la Universitat de Poitiers Stéphane Michonneau el lector pot submergir-se en el detall del relat de la vida del mite nacional. Seguidament, el també *maître de conférences* de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales de París Jordi Canal ofereix el retrat d'un dels millors i majors exemples de construcció del mite nacional dels setges amb l'estudi de Benito Pérez Galdós i el seu *Gerona*. Molt probablement, l'anàlisi d'aquest gran monument al mite nacionalcatòlic permeti de comprendre'l encara més. Clou el dossier el catedràtic de la Universitat de Girona Joaquim Nadal amb el seu testimoniatge de la desconstrucció del mite nacional dels setges, acompanyat de la seva anàlisi d'historiador i especialista. La seva experiència a l'alcaldia de Girona durant els primers temps de la democràcia actual és d'una gran valor per avaluar la desaparició del mite. Testimoni, actor i especialista alhora, Nadal ofereix per primer cop algunes de les claus d'aquell exercici de desmitificació.

Com hom deia al començament, ara fa cent anys que se celebraren els cent anys dels setges de Girona de 1808 i 1809. El bicentenari dels setges i, en general, el bicentenari de la guerra de la Independència han despertat força atenció entre alguns sectors de les societats espanyola, catalana i gironina. Alguns hi han vist una oportunitat per enfortir el reviscolat nacionalisme espanyol; d'altres, per contrarestar-lo amb antagonismes commemoratius o historiogràfics; d'altres, per provar de demostrar amb grans dosis de nacionalisme català unes suposades dinàmiques

© MUSEU D'ART DE GIRONA

Més enllà de 1939 la ressenya de l'existència del mite nacional dels setges és el relat d'un **declivi progressiu**

pròpies de la guerra a Catalunya; d'altres, per aconseguir algun benefici econòmic... Potser el segon centenari de la guerra de la Independència serà encara més divers en interpretacions i versions que el primer, però ha perdut un element essencial: l'esplendor. Tal volta sigui un espectre d'apatia que impregna, especialment a Catalunya i, sobretot, a Girona el tractament dels fets històrics dels setges? Els participants del present dossier no pateixen apatia, ni antipatia, ni simpatia, ans el just apassionament que aporta l'empatia que necessita tot historiador vers l'objecte a analitzar. El resultat d'aquests estudis és el que ací presentem, com una part més no només del coneixement històric, sinó també de la present commemoració dels setges de Girona. O del mite dels setges de Girona?

Borja Vilallonga.

Universitat Autònoma de Barcelona.

>> *A dalt, al·legoria dels setges, escultura de Miquel Blay (c. 1890).*